

Munkások, parasztok a tanítóképzőkben

Molnár Béla

**Nyugat-magyarországi Egyetem
Berzsenyi Dániel Pedagógusképző Kar, Szombathely**

mbela@mnsk.nyme.hu

A tanulmány bemutatja a dolgozók tanítóképzését a második világháborút követő évekből, a középfokú képzés utolsó nagy korszakából. Ismertetésre kerül néhány elsődleges forrás szövege, miközben a problémák, gondok, negatívumok figyelembevételével kíséreljük meg témánkat röviden exponálni.

1928-ban felismerték a nyolcosztályos népiskola felállításának szükségességét. Az 1940. évi XX. törvény elrendelte a 8 éves népiskola bevezetését. Az 1928-tól 1940-ig terjedő időszakban felkészültek a kétszintű tanítóképzés kiépítésére, a felsőfokú akadémiai képzéssel kívánták jobb ráneveléssel a tanítókat alkalmassá tenni arra, hogy a gyermekeket 14 éves korukig nevelhessék. A tanítóképzés kéttagozatú modelljét valósította meg az 1938. évi XIV. törvény, amely a líceumra épülő két évfolyamos tanítóképző akadémia felállítását rendelte el. Hamarosan azonban, „1941-ben a VKM. 55.600-as rendelete megtiltotta a líceumok IV. osztályának megnyitását, s kötelezte a harmadéves líceumi növendékeket a képző IV., majd V. évfolyamán való továbbtanulásra” (Dráviczki, 2014:27). Ezzel az intézkedéssel a megkezdett három éves líceumi tanulmányokat a növendékek két éves tanítóképzőben folytatták tovább, tehát ez az új tanítóképzési szisztéma duális jelleget öltött, vagyis a líceumnak és a tanítóképzőnek kettős rendszere, szoros kapcsolata jött létre, a képzés öt éves maradt (Molnár, 2009). Így 1941 után a „tanítóképzők szervezete felemás volt. A tanítóképzés két iskolafajtában folyt: három évig líceumban és két évig tanítóképző intézetben. E kényszerű és átmenetinek szánt különös iskolaházasságot a tanítóképzés s végeredményben egész köznevelésünk erősen megsínylette” – írta Rozsondai Zoltán, a minisztérium háború utáni tanügyi tanácsos osztályvezetője (Rozsondai, 2004:195).

A világháború utáni években folytonosság jelentkezett a tanítók képzésében is: 1948-ig tehát az 1941-ben kialakult duális, öt évfolyamos szerkezet maradt életben, azzal a változtatással, hogy „a kormányzat 1946-tól adta meg a líceumi IV. osztályok nyitásának lehetőségét, amikor is a tanulók a III. líceumi osztály után választhattak a líceumi, illetve a képzős IV. osztály között” (Dráviczki, 2014:27).

Hazánkban „*az 1945 utáni években [...] az érettségi vizsga megszerzésének lehetővé tételére vonatkozó módosítástól [eltekintve – M. B.] lényegében változatlan formában élt és működött tovább a középfokú tanítóképzésnek az a már korábban bemutatott – felemás formája – vagyis: a három év líceum és két év tanítóképző – is, mely a hómani reformnak – az 1940-es évek elején történt – leállítására következtében alakult ki*” (Gombos, 2011:61).

A második világháború utáni években a tanítóképzés különböző formái működtek a nappali tagozatos középfokú tanítóképzés mellett:

1. a képesítés nélküli nevelők számára a képesítés megszerzését tanfolyami oktatás keretében biztosították. A képesítés nélkül átmenetileg alkalmazott tanítók számára először 1946-ban tették lehetővé, hogy tanítói képesítést szerezhessenek. A képesítés nélküliek iskolai végzettségüktől függően tettek előbb különbözeti vizsgát, majd képesítő vizsgát. A nagy tanítóhiány miatt 1959-ig többször is biztosították a képesítés nélkül dolgozók számára a képesítés megszerzését.
2. megszervezték az érettségire épülő tanítóképzős nappalis IV. osztályokat. A tanerőszükséglet kielégítésére 1957-59 között néhány tanítóképző intézetben megszervezték az érettségire épülő tanítóképzős nappalis IV. osztályokat. Az egy tanéven át tanári irányítással folyó képzés megközelítette a négyéves tanítóképzés eredményeit.
3. dolgozók – parasztdolgozók tanítóképzőiben teremtettek lehetőséget a tanítói végzettség megszerzésére.

Az önhibájukon kívül iskolai képzésben nem részesült felnőtt dolgozók a tanítóképzőkben

„*Az Ideiglenes Nemzeti kormány 1945 novemberében rendelte el az intézményes felnőttoktatás megindítását. Ennek eredményeként a dolgozók középiskoláiban 1946 tavaszán 33 gimnáziumban 200, 6 tanító- és óvónőképzőben 250, 40 polgári iskolában 1500 tanuló tanult.*” (Gergely & Izsák, 2000:292).

A kultúra demokratizálásának eszméje nyomán a kormány tehát 1945-ben rendelte el az önhibájukon kívül iskolai képzésben nem részesült felnőtt dolgozók középfokú iskolai képzésének megszervezését. A törvény végrehajtási utasítása hat hónappal később jelent meg, amelyben meghatározták a dolgozók iskoláinak célját, működési mechanizmusát. A dolgozók, parasztdolgozók tanítóképzőinek számát, az intézmények tanulólétszámát a 1. és a 2. táblázatok tartalmazzák. A dolgozók iskoláiban rövidebb szorgalmi időt, különleges tanítási rendet állapítottak meg. A minimálisan felvehető számát 15-ben határozták meg. Egy naptári évben két osztály elvégzését biztosították. A nyári tanév március elsejétől augusztus végéig, a téli szeptember elsejétől február elsejéig tartott. Az utolsó tanévet csak tízhónapos képzéssel lehetett elvégezni.

Egy hallgató 34 hónap alatt végezte el a tanítóképző öt osztályát. A képző székhelyén működő dolgozók tanítóképzőiben a képző tanárai tanítottak, vizsgáztattak. Az anyaiskolától távol lévő fiókiskolákban a tanítást nem tanítóképző intézeti tanárok végezték, hanem középiskolai tanárok, tanítók, esetleg polgári iskolai tanárok, ahol a vizsgáztatást csak az anyaiskola oktatója végezhetette. A rendelet módosításával a parasztság számára is hozzáférhetővé tették az iskolai végzettség megszerzését.

1. táblázat. Dolgozók tanítóképzőinek száma

tanév	tanítóképzők száma	megjegyzés
1946-47	17	líceumokkal együtt
1947-48	20	líceumokkal együtt

2. táblázat. Dolgozók tanítóképzőinek tanulólétszáma

tanév	dolgozók tanítóképzőinek létszáma (fő)	fiú		leány	
		létszám (fő)	%	létszám (fő)	%
1946-47	653	307	47,0	346	53,0
1947-48	941	437	46,4	504	53,6

A dolgozók-parasztdolgozók tanítóképző iskoláiba a felvételi tájékoztató anyagok hangsúlyozták, hogy a magasabb műveltség megszerzése céljából csak a tanulni akarókat várják. A répcseszentgyörgyi parasztdolgozók tanítóképzője ezt a felvételi tájékoztatót jelentette meg Vas megyében egy helyi újságban:

„Jelentkezhet minden 18. évet betöltött paraszt ifjú, vagy leány, aki a négy középiskolát elvégezte. Tanulmányi idő négyszer hat hónap és egyszer tíz hónap. A dolgozók iskolája nem diplomagyár, hanem igen nehéz iskola, ahol csak rendíthetetlen szorgalmú és cél[tudatos] tudatos egyéniségek állják meg a helyüket.” (A répcseszentgyörgyi, 1947:24)

A budapesti VII. kerületi állami tanítónőképzővel kapcsolatos dolgozók tanítóképzője kérte a felvételizőktől, hogy *„annak tudatában vágjanak neki a nehéz munkának, hogy a tanítói pálya, mint munkaterület nem lesz könnyebb eddigi foglalkozásuknál, mint kereseti forrás, nem lesz jobb, eddigi javadalmazásuknál”* (BFL VIII. 131. 66. k. 1946. szept. 2.).

A fiatalokat a jászberényi képző kunszentmártoni parasztdolgozók tanítóképzőjébe hosszadalmas, alapos felvételi vizsga után vették fel, a jelentkezőktől a következőket kérdezte az iskola megbízott vezetője:

„helyesírás, olvasott könyvek, földrajzi és magyar történelmi alapismeretek, elemi számtan, alap-algebra, hangjegyek, magyar nyelvtan, általános tájékozódási kérdések /: politikai, gazdasági, művészeti, irodalmi stb. kérdések a jelentkező társadalmi stb. állapotához képest való színvonalon:/. Megnézzük a színérzékét, a hangot, hallást, ütemérzékét, kézimumkázó tehetségét. Mindenkiel beható beszélgetést folytatok, ami néha órákig eltart egy-egy jelentkezőnél [...] A gyanúsabbakat lenyomozzuk a helybeli lelkész,

vagy Nemzeti Bizottság stb. segítségével.” (JNKSZML VIII. 52. 118/1948)

A felvett dolgozó fiatalok 20-40 %-a kimaradt, csak a kitartó, szorgalmas, komoly hivatástudattal rendelkezők jutottak el a képesítő vizsgáig. A dolgozók tanítóképzőinek tantestületei kifejezték azt a kívánságukat, hogy *„a tanulmányi időt hosszabbítsák meg, a tanulmányok komolysága és elmélyítése érdekében, [...] csak a jeles-jórendűek maradhatnak meg a tanulók sorában”* (BFL VIII. 131. 66. k. 1946. szept. 2.).

A kunszentmártoni tantestület tagjai kételkedve fogalmazták meg a parasztdolgozók tanítóképzőjének tanulmányi idejére vonatkozó pesszimizmusukat:

„Kérem Igazgató Úr és az Anyaintézet Tantestületének véleményét a szorgalmi időre vonatkozólag. Elegendő lesz-e a három és fél év, s lehet-e az anyagot itt-ott a szakszerűség és a képzettség rovása nélkül csökkenteni. Jó lenne, ha Igazgató Úrék ebbeli felfogásukat közölnék a VKM. Illetékes Szerveivel is. Ez igen fontos kérdés. Tantestületem legnagyobb része egyelőre kételkedik a három és fél év sikerében” (JNKSZML VIII. 52. 353/1947).

A kunszentmártoni tanítóképző intézetben a pedagógusok közül senki sem rendelkezett tanítóképzőintézeti tanári végzettséggel, a személyi-tárgyi feltételekről a megbízott iskola igazgatója a következők szerint számolt be az anyaiskolai szerepre felkért jászberényi állami tanítóképző igazgatójának:

„Gimnáziumi, polg. isk-i és gazd. isk-i szaktanárok tanítanak heti 30 órában délután 4 órától 9 óráig. Felszerelést, tantermet a polg. isk. ad. Gazd. gyak. kert van. Harmónium- és énekoktatás szakképzett kézben.” (JNKSZML VIII. 52. 874/1946)

Az igazgató kunszentmártoni tanítóképzőben nem csupán az oktatás szubjektív és objektív feltételeinek biztosításával foglalkozott, hanem a tanítójelöltek ügyes-bajos dolgaival is. A dolgozók tanítóképzőinek megbízott igazgatói azzal is tisztában voltak, hogy *„amint a képzős tanárok számára ismeretlen magatartás volt a tanári elefántcsonttoronyba zárkózás, a szeparatív magatartás, úgy a tanítóképzőkben az igazgatók sem engedhették meg maguknak a diákjaikkal és kollégáikkal szembeni távolságtartást, sőt: nagyon is intenzíven be kellett kapcsolódniuk (jó példát mutatva tanártársaiknak) az intézet mindenfajta tevékenységébe”* (Vincze, 2014:99).

A 4.181/1946. V.K.M. sz. rendelettel Magyarországon négy tanítóképző fiók-intézetet létesítettek az önhibájukon kívül iskolai kiképzésben nem részesült felnőtt parasztdolgozók számára. Az intézmények a következő helyszíneken működtek:

- 1) Csányoszró (Baranya megye)
- 2) Répceszentgyörgy (Vas megye)
- 3) Kunszentmárton (Jász-Nagykun-Szolnok megye)
- 4) Gyula-Remete (Békés megye).

Önéletrajzában a répceszentgyörgyi tanítóképző létesítéséről, az ott folyó munkájáról a következőket írta dr. Csoknyay József, aki ekkor a kőszegi állami tanítóképző képesítéssel, doktori címmel rendelkező tanára volt:

„1946. év elején a szombathelyi tankerületi főigazgató megbízott a répceszentgyörgyi Paraszt Dolgozók Tanítóképző Intézetének megszervezésével. A Mikes-kastélyt bocsátották rendelkezésünkre. Mintegy 40 paraszt fiatal (nők és férfiak) gyűlt össze Répceszentgyörgyön, tele lelkesedéssel, tudásvágygal. Hetenként kijártam hozzájuk Kőszegről, nehéz körülmények között, hiszen rossz volt még a közlekedés. De megérte a fáradságot, mert hálásabb, szorgalmasabb tanítványaim se azelőtt, se azután nem voltak”
(Csoknyay, 1978:18).

Az új tanítóképzők megszervezésére rövid idő alatt megtörtént, ezért fordulhatott elő az, hogy tanítóképzőintézeti tanárok bevonása nélkül indították meg az oktatást. A képzés színvonalának biztosítása érdekében a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 1947. január 14-én hozta meg első intézkedését, ekkor kezdtek el az állami tanítóképzőkben önkéntjelentkezőket keresni. A jelentkezett, beosztott tanárok az intézmények vezetői is lettek, akik korábbi illetményeik megtartása mellett a vezető számára megállapított heti hat óra után járó óradíjban is részesültek. Elsősorban pedagógia-filozófia szakos tanárok jelentkezését várták, akiknek a gyakorlati kiképzésben nagyobb tapasztalatuk volt. Vélhetően nem sokan tolongtak, hogy vidéken, esetleg a családtól távol, viszonylag rövid ideig tartó munka kedvéért változtassanak életkörülményeiken az állami képzős tanárok. A jászberényi megbízott igazgató is nemleges választ terjesztett fel a miniszternek: *„Tisztelettel jelentem, hogy fenti tárgyú felhívásra az intézetben jelentkező nincs.”* (JNKSZML VIII. 52. 34/1947) Nem volt nagy a jelentkezés, holott a minisztérium a vezetői pótlék mellett még sok-sok további kedvezményt is ígért az ajánlkozóknak:

„A külső szolgálatot teljesítő tanárnak természetesen fenntartanám eredeti állomáshelyét, sőt pályája további folyamán mind a kedvezőbb szolgálati beosztási kérelmeinél, mind a soron kívüli előlépéseknél előnyben részesíteném. [...] Jelentkezhetik a feladatra munkaképes nyugalmazott tanár is. A beosztás azonnal lehetséges, de legkésőbb 1947. március 1-ig el kell foglalni az új állomáshelyet. Három-négyéves külső szolgálatról van szó, de lehet egy évre is

jelentkezni. A külső szolgálatot teljesítő tanárnak az anyaintézetnél való helyettesítéséről gondoskodni kívánok. Az intézmények kastélyokban vannak elhelyezve, s a beosztott tanár lakásáról is ott történék gondoskodás. Hangsúlyozni kívánom azt is, hogy a vidéki élet csendjébe a kint működő tanárnak nemcsak az önképzésre és a tanítóképzés feladatainak alaposabb megismerésére nyílnék alkalma, hanem könnyebb megélhetési viszonyok között lenne módjában a háború okozta átmeneti nehéz időket eltöltenie.” (JNKSZML VIII. 52. 34/1947)

Összefoglalás

1952-ig dolgozók–paraszt dolgozók tanítóképzőiben több százan nyertek tanítói képesítést. A dolgozók, a paraszti sorból származók, az önhibájukon kívül a tanulásból kimaradtak a második világháború utáni években tanítói végzettséget szerezhettek, ezáltal „sokaknak a tanítóság jelentette az értelmiségivé válás első lehetőségét, hordozva ezzel az első generációs értelmiségivé válás némi előnyét és minden terhét” (Mikonya, 2014:44).

A dolgozók tanítóképzőiben értékes szakmai munka folyt, hiszen a tanítóképzés szakmai értékeit ezek az intézmények – a rövidebb tanulmányi idő, a különleges munkarend ellenére – átörökítették. A színvonal, az eredményesség és a hatékonyság nem érhetette el a nappali tagozatos oktatását, hiszen a tanulmányi idő nagyon megrövidült, a képzésbe kevés, képzett tanítóképzőintézeti tanár látta el az oktatást. A rapid képzés során a tanulás lehetőségét megteremtették, de a feltételeit nem.

Rövidítések

BFL   Budapest Főváros Levéltára
JNSZML   Jász-Nagykun-Szolnok Megye Levéltára

Irodalomjegyzék

- 11.130/1945. M. E. számú rendelet az önhibájukon kívül iskolai képzésben nem részesült felnőtt dolgozók középfokú iskolai és középiskolai tanulmányairól (1945). *Köznevelés*, 1 (11), 14-16.
- A vallás- és közoktatásügyi miniszter 19.100/1946. V. K. M. számú rendelete az önhibájukon kívül iskolai képzésben nem részesült felnőtt dolgozók középfokú-iskolai és középiskolai tanulmányairól szóló 11.130/1945. M. E. számú rendelet végrehajtása tárgyában (1946). *Köznevelés*, 2 (4-5), 13-22.
- 110.169/1946 számú rendelet a paraszti dolgozók iskoláiról szóló 4841-1946. V. K. M. rendelet kiegészítése (1946). *Köznevelés*, 2 (22), 26-27.
- A répcseszentgyörgyi Móricz Zsigmond Művelődési Telep felvételi tájékoztatója a parasztdolgozók tanítóképzőjébe (1947). *Új Nevelés*, 1 (2), 24.
- Csoknyay József (1978). *Messze volt a cél...* [Kézirat.].
- Dráviczki Sándor (2014). A kezdetek. A Nyíregyházi Allami Elemi Népiskolai Tanítóképző első évtizedei. In Jenei Teréz (szerk.), *Hagyomány és modernség a XXI. századi tanítóképzésben* (pp. 17-30). Nyíregyháza: Nyíregyházi Főiskola.
- Gergely Jenő, & Izsák Lajos (2000). *A huszadik század története*. Magyar századok. Budapest: Pannonica.
- Gombos Norbert (2011). *A közép- és a felsőfokú tanítóképzés fejlődése Magyarországon – a korabeli központi tantervek tükrében*. Gödöllő: SZIE GTK Pályatervezési és Tanárképző Intézet.
- Magyar Statisztikai Évkönyv 1943, 1944, 1945, 1946* (1948). Budapest: Magyar Központi Statisztikai Hivatal.
- Mikonya György (2014). Hagyomány és modernitás: néptanítói modellek és a jelen kor kihívásai a tanítóképzésben. In Jenei Teréz (szerk.), *Hagyomány és modernség a XXI. századi tanítóképzésben* (pp. 31-56). Nyíregyháza: Nyíregyházi Főiskola.
- Molnár Béla (2009). A magyarországi tanítóképzés történetének periodizációja. In Nagy Melinda (szerk.), *Zborník Z I. Medzinárodnej Vedeckej Konferencie Univerzity J. Selyeho „Vzdelávanie – Veda – Spoločnosť”* (pp. 541-565). Komárno: Univerzita J. Selyeho.
- Magyar Statisztikai Évkönyv 1947* (1949). Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.
- Rozsondai Zoltán (2004). Tanítóképzésünk útja a felszabadulás óta. In: Donáth Péter (szerk.), *KÖZszolgálat – pedagógushivatás. Rozsondai Zoltán a magyar tanítóképzésért és megújításáért* (pp. 194-203). Budapest: Trezor.

Statisztikai évkönyv 1948 (1950). Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.

Vincze Tamás (2014). A tanítói hivatásszemélyiség fejlesztése az egykori középfokú tanítóképzésben. In Jenei Teréz (szerk.): *Hagyomány és modernség a XXI. századi tanítóképzésben* (pp. 87-102). Nyíregyháza: Nyíregyházi Főiskola.